

POSLOVNO OKRUŽENJE U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA – FAKTOR BRŽEG PRISTUPANJA KA EVROPSKOJ UNIJI

Prof. dr Nenad Novaković, email: blcnenad@gmail.com

Prof. dr Rajko Macura, email: macurarajko@gmail.com

Banja Luka College, Bosna i Hercegovina

Sažetak: U radu je prikazano istraživanje ekonomija i poslovnog ambijenta zemalja Zapadnog Balkana, kao i problemi sa kojima se susreću. Cilj istraživanja je da se definišu mjere obezbjeđivanja povoljnijeg poslovnog okruženja i bržeg razvoja. Rezultati istraživanja pokazuje da poslovno okruženje u zemljama Zapadnog Balkana još uvijek nije podsticajno, što se nepovoljno odražava na brzinu privrednog rasta. Prema izvještaju Svjetske banke „Doing Business”, BiH je najlošije rangirana zemlja u regionu po pitanju poslovnog okruženja (125. od 180 zemalja). Autori navode pretpostavku da je je moguće u znatnoj mjeri ubrzati ekonomski rast zemalja Zapadnog Balkana, sa posebnim akcentom na BiH. U tom smislu, ukazuje se na potrebu regulatornih reformi, uvođenja poreskih olakšica i drugih podsticajnih mjera koje bi ohrabrile potencijalne investitore i domaće preduzetnike. U radu se predlažu mjere, koje uključuju regulatorne reforme, uvođenje poreskih olakšica efektne podsticaje državnih institucija, obrazovanu radnu snagu, kvalitetnu infrastrukturu i pristup finansijama. **Ključne riječi:** poslovni ambijent, podsticajne mjere, ekonomski rast.

BUSINESS ENVIRONMENT IN THE COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS - A FACTOR OF FASTER ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Abstract: The paper presents the research of the economies and business environment of the countries of the Western Balkans, as well as the problems they encounter. The aim of the research is to define measures for providing a more favorable business environment and faster development. The results of the survey show that the business environment in the countries of the Western Balkans is still not stimulating, which adversely affects the rate of economic growth. According to the Doing Business Report of World Bank, BiH is the worst ranked country in the region in terms of business environment (125 out of 180 countries). The authors cite the assumption that it is possible to significantly accelerate the economic growth of the countries of the Western Balkans, with a special accent on BiH. In this respect, it points to the need for regulatory reforms, introduction of tax reliefs and other incentive measures that would encourage potential investments and domestic entrepreneurs. The paper proposes measures, including regulatory reforms, introduction of tax reliefs for effective incentives of state institutions, educated workforce, quality infrastructure and access to finances. **Key words:** business environment, incentive measures, economic growth.

Uvod

Proces evropskih integracija odvija se u tri faze, koje treba da odobre sve postojeće članice Evropske unije:

- Zemlji je ponuđena mogućnost članstva – **potencijalni kandidat**.
- Zemlja je zvanično postala **kandidat za članstvo**.
- Zemlja je stupila u zvanične pregovore za članstvo – **zemlja u pristupanju**.

Poslovno okruženje u zemljama Zapadnog Balkana direktno se odražava na njihov ekonomski razvoj. Povoljno poslovno okruženje podrazumijeva efektne podsticajne mjere državnih institucija, obrazovanu radnu snagu, kvalitetnu infrastrukturu i pristup finansijama.

U radu je urađena analiza faktora poslovnog okruženja zemalja zapadnog Balkana, kretanja BDP-a, nivoa zaposlenosti kao i migracija stanovništva. Na osnovu dobijenih informacija, date su perspektive i mogućnosti i prijedlozi mjera za brži rast i razvoj.

1. Poslovno okruženje u regiji

„Doing Business” [8] je u 185 zemalja uradio sveobuhvatnu analizu legislative za otpočinjanje i zatvaranje poslovne djelatnosti, kao i biznis barijera za poslovanje. Prema rang listi „Doing Business-a 2012“, najbolje rangirana zemlja u regionu je Makedonija, prvenstveno zahvaljujući opsežnoj regulatornoj reformi. Iza Makedonije, koja je 23. na rang listi, nalazi se Crna Gora na 51. mjestu (izvještaj za 2012. godinu). Ovaj rang je ostvaren zahvaljujući intenzivnoj reformi u nekoliko oblasti. Albanija je poslije tri godine stagnacije pala na 85. mjesto. Srbija je na 86. poziciji (92 u 2012), čime je popravila svoju poziciju. Bosna i Hercegovina (125 u 2012) pogoršala svoju poziciju za jedno mjesto. Kosovo¹³¹ je u 2012. godini bilo rangirano znatno ispod prosjeka regiona (117), dok je u izvještaju za 2013. godinu popravilo svoju poziciju za 19 mjesta. Region značajno zaostaje za prosječnim rangom EU-10 (47). Ako izuzmemo Makedoniju i Crnu Goru, zemlje Zapadnog Balkana imaju izrazito nepovoljnije uslove poslovanja. Prema Doing Business-u, osnovna pretpostavka za obavljanje ekonomskih aktivnosti je postojenje kvalitetnih propisa. Doing Business navodi da je neophodno je donošenje propisa koji će biti efikasni, dostupni svima koji ih koriste i jednostavni su za implementaciju.

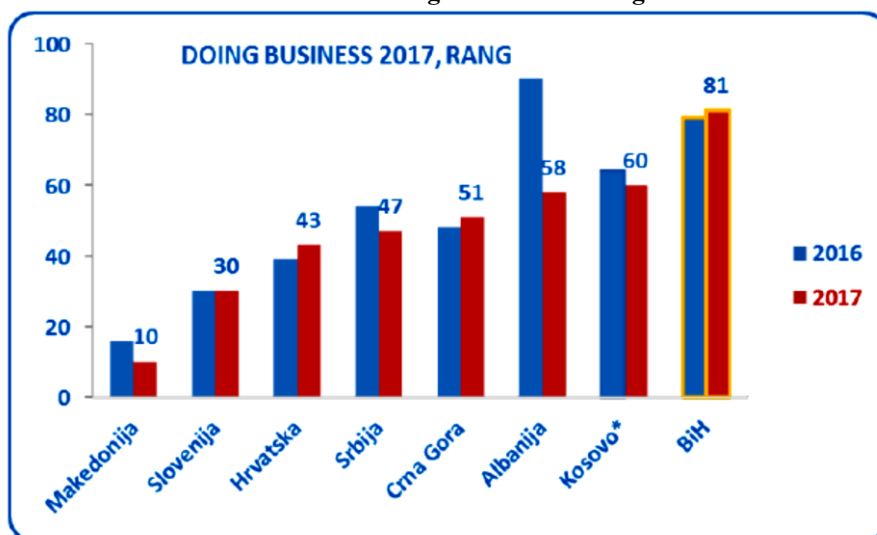
Prema Doing Business 2017. izvještaju, u posljednjih godinu dana, 137 svjetskih ekonomija implementiralo je ukupno 283 regulatorne reforme, odnosno 20% više nego prethodne godine. Prema ovom izvještaju, prva na listi od 190 ekonomija svijeta po lakoći poslovanja je Novi Zeland, dok je na drugom mjestu Singapur. Najbolje plasirana država Evropske unije je Danska, koja je na trećem mjestu, a najbolje plasirana država našeg regiona je Makedonija koja zauzima deveto mjesto. Na začelju se nalaze Libija, Eritreja i Somalija.

Po lakoći poslovanja Bosna i Hercegovina je na 81. mjestu od 190 rangiranih država svijeta. U odnosu na prošlu godinu, kada je bila 79. u svijetu, čime je pokvarila svoj ranking u odnosu na prošlogodišnji izvještaj za dvije pozicije. BiH je ujedno i najslabije plasirana država našeg regiona. Napredak je ostvaren u okviru plaćanja poreza i pokretanja poslovanja. Pokretanje poslovanja je olakšano smanjenjem minimalnog kapitala u društvima sa ograničenom odgovornošću. U BiH je, u prosjeku, potrebno 65 dana za pokretanje poslovanja, uz 12 procedura. Za pokretanje poslovanja u Makedoniji su potrebna 2 dana, što je daleko manje od prosjeka za region (10 dana). Hrvatska se na ovogodišnjoj listi nalazi na 43. mjestu. Ona je u odnosu na prošlogodišnji izvještaj pokvarila svoj ranking za 4 pozicije, čemu su glavni razlog otežana procedura pokretanja poslovanja i dodatna poreska opterećenja. Srbija je prema izvještaju Doing Business 2017 po lakoći poslovanja zauzela 47. mjesto, te je popravila svoj ranking za 7 pozicija. Najveći napredak je ostvarila u okviru tri indikatora – pokretanje poslovanja, izdavanje građevinskih dozvola i registrovanje nepokretnosti.

¹³¹ Napomena 2: Pošto podaci za Kosovo* postoje samo za 2012 i 2013, Kosovo* nije uključeno u prosjek Zapadnog Balkana

Crna Gora je zauzela 51. mjesto na globalnoj listi, te zabilježila pad u odnosu na prošlu godinu kada je bila 48. na svijetu. U grafikonu ispod prikazan je Ranking lista država u regionu.

Grafikon 1: Ranking lista država u regionu

Kosovo u skladu sa Rezolucijom SB UN 1244
 Izvor: Sanfey, P. i J. Milatovic (2018)*

BiH ima veoma loš plasman (170) u oblasti dobijanja građevinskih dozvola, dok u oblasti pokretanja poslovanja je na 174. mjestu u svijetu. Za dobijanje građevinskih dozvola potrebno je čekati 179 dana i proći 15 procedura, što je više od regionalnog prosjeka.

Godišnja stopa rasta zaposlenosti na zapadnom Balkanu je pala sa 4,8 procenata u 2016. na 2,3 procenata u septembru 2017. U Albaniji imamo pad zaposlenih u poljoprivredi sa 5,5 % u 2016. na 1,9 % u septembru 2017. usljed loših vremenskih uslova, a u Srbiji sa 2,4 %, na 5,8 % godinu ranije. Za razliku od Albanije, u Bosni i Hercegovini, poljoprivredni proizvodi su manje podložni uticaju oštih zima, tako da je rast zaposlenosti u poljoprivredi omogućio ostvarivanju rasta zaposlenosti u uslugama. U Makedoniji je ostvaren godišnji rast zaposlenosti od 2,1%. U Crnoj Gori je usljed znatnog rasta građevinarstva i turizma povećao rast zaposlenosti na 3,2 %. Na Kosovu je došlo do pada sa 17,2 % na 5,3 %. Regionalna stopa učestvovanja radne snage bila je u prosjeku 53,5 %. Najveće smanjenje nezaposlenosti je u Bosni i Hercegovini i iznosi 18%, što je uglavnom uslovljeno emigracijom nezaposlenih ili obeshrabrivanjem, odnosno prestankom traženja posla. Najnižu stopu nezaposlenosti na Balkanu imaju Albanija 13,7 %, Crna Gora 14,8 % i BJR Makedonija 22,1 %. Smanjena je i nezaposlenost mladih na zapadnom Balkanu na 31,5 % (septembar 2017.), što predstavlja 307.000 manje nezaposlenih mladih, odnosno 6% manje nego u septembru 2016. Najniža je bila u Albaniji sa 25,9%, dok Bosna i Hercegovina, Kosovo i BJR Makedonija imaju stope nezaposlenosti od oko 50%.

2. BDP-a na zapadnom Balkanu

Zahvaljujući pozitivnoj ekonomskoj konjunkturi, rast BDP-a na zapadnom Balkanu je iznosio 3,1%., dok se 2017. smanjio na 2,4%.

Ohrabruje povećanje broja zapošlenih u regiji, tako da je za devet mjeseci 2017. otvoreno 190.000 novih radnih mjesta. Preko 80% novih radnih mjesta je otvoreno u sektoru usluga, uz podršku rasta potrošnje. Nezaposlenost se kreće u interval od 13,5% u Srbiji do 30,4% na Kosovu. Kao što prikazuje tabela ispod, projicira se da će regionalni BDP ostvariti rast sa 2,4% u 2017. na 3,2% u 2018. i 3,5% u 2019. Ovakav rast se očekuje na osnovu projekcije snažnijeg rasta u Evropi. Mogući rizici su trgovinski protekcionizam, povećanje kamatnih stopa na globalnom nivou, te mali potencijalni rast i neizvjesnosti domaće politike ili preokret politike. U cilju ublažavanja rizika, potrebno je stvarati fiskalni prostor za reforme i imati strateški pristup povećanju konkurentnosti. Neophodno je i jačanje kompetencija ljudskog kapitala i povećanje učestvovanja radne snage i unaprjeđenje tržišnih institucije. Time bi se povećao potencijal za rast i razvoj. Tabela ispod pokazuje da se regionalni rast u 2017. godini smanjio. Zemlje Zapadnog Balkana karakteriše relativno velik udio uvoza u izvozu, tako da kad raste izvoz, raste i uvoz poluproizvoda. U BiH, BJR, Makedoniji i Srbiji, većina izvoza potiče iz FDI sektora (direktnih stranih investicija). Popravljanju trgovinskog bilansa pomoglo bi jačanje veza između stranih i domaćih firmi. Sa obzirom na dešavanja na svjetskoj sceni, eventualni trgovinski rat bi mogao uticati na pad povjerenja, a samim tim i na srednjoročni rast.

Tabela 1. Rast BDP-a u 20126. i procjena rast za period 2017. – 2019.

Rast realnog BDP-a, procenat	2016	2017 ^e	2018 ^f	2019 ^f
Albanija	3.4	3.8	3.6	3.5
Bosna i Hercegovina	3.1	3.0	3.2	3.4
Kosovo	4.1	4.4	4.8	4.8
Makedonija, BYR	2.9	0.0	2.3	2.7
Crna Gora	2.9	4.3	2.8	2.5
Srbija	2.8	1.9	3.0	3.5
Zapadni Balkan	3.1	2.4	3.2	3.5

Izvor: Podaci Centralnih banaka i nacionalnih zavoda za statistiku; procjene i projekcije Svjetske banke.

Rizici koji mogu negativno odraziti na rast, mogu se ublažiti povećanjem fiskalnog prostora za reforme koje jačaju rast i za investicije. Potrebne su temeljitije i dugotrajnije reforme da se ne ugrozi rast. Poreske reforme bi trebale biti praćene racionalizacijom potrošnje. One treba da uključuju proširivanje poreske baze, otklanjanje mogućnosti za izbjegavanje plaćanja poreza i smanjenje poreskih izuzeća, te jačanje administracije i naplate poreza. U cilju promocije razvoja privatnog sektora i smanjenja barijera za učestvovanje radne snage, neophodne su strukturalne reforme. Ključni problem, koji iziskuju ove reforme su strukturalna nezaposlenost, mali nivo investicija i neadekvatni ishodi obrazovanja, što uzrokuje nekompetentan ljudski potencijal, a samim tim i nisku produktivnost. Stope investicija u zemljama Balkana su ispod 25 % BDP-a, što je donja granica za održiv dugoročni rast. Stvarna produktivnost radne snage je niska i u stagnaciji [4]. Dominantne elite su nesklone riziku, čime se usporavaju bitne strukturalne reforme, koje su neophodne za povećanje rasta. Neprovođenje reformi ima za posljedicu izuzetno velike troškove. Javni sektor je preglomazan i iskorištava imovinu i prihode zemlje. Provođenje reformi i prelazak na tržišnu proivredu bi smanjilo fiskalni pritisak, smanjilo javnu potrošnju i afirmisalo tržišnu

konkurenciju. Niska produktivnost smanjuje potencijal i konkurentnost regije za rast. Ona je posljedica neadekvatnih institucije i nepovoljnog poslovnog ambijenta.

U ekonomskoj analizi barijera za produktivnost i rast navodi se značaj brojnih faktora i karakteristika [9]. U ovoj analizi se slaba konkurentnost objašnjava ekstremnom zaduženosću preduzeća i tržišnom koncentracijom. Ankete vlasnika i viših rukovodilaca firmi, ukazuju na teškoće uzrokovane konkurentima iz neformalnog sektora. Male firme skreću pažnju na problem korupcije. Rezultai ankete ukazuju i na komplikovanu poresku aministraciju, teškoće sa pouzdanim snabdijevanjem strujom i ograničen pristup novčanom kapitalu.

3. Pregled stanja u zemljama zapadnog Balkana

3.1.Albanija

Realni BDP Albanije je u 2017. porastao za 3,8 %, što predstavlja povećanje u odnosu na 3,4 % u 2016. Stalni oporavak zaposlenosti, povećanje plata i kredita domaćinstvima su povećali privatnu potrošnju. Povećanje plata je dalo pozitivan doprinos povećanju javne potrošnje. Rast je doprinio otvaranju radnih mjesta. U 2017., zaposlenost je porasla za 3,3 %, dok je u 2016. iznosila 6,5 %. Efektivna fiskalna politika je doprinijela smanjenju javnog duga. Veća ekonomska aktivnost i oporavak cijena proizvoda doveli su do povećanja poreskih prihoda od 0,4 % BDP-a. Deficit tekućeg računa (CAD) se u 2017. smanjio, tako da iznosi 6,9 % BDP-a.

Ključni značaj za jačanje povjerenja i podsticanje održivog rasta imaju konsolidacija javnih finansija, povećanje efikasnosti potrošnje, smanjenje duga i potencijalnih obaveza. Pri tome je neophodno uvođenje strukturalnih reformi u sektorima energetike, finansija i pravosuđa.

3.2.Bosna i Hercegovina

BiH je u 2018. zadržala stabilan rast. Međutim, taj rast ne prati otvaranje radnih mjesta. Rast u 2017. iznosi 3%, što je u skladu sa procjenama za ovu godinu. Povećanje domaće potražnje podstiče rast. Povećana vanjska potražnja je doprinijela povećanju izvoza, dok je rast uvoza oslabio taj zamah. Povećan je izvoz polu-proizvoda i energije. Nezaposlenost je smanjena sa 25,4% u 2016., na 20,5 % u 2017. Zaposlenost iznosi 33,9 procenata, što je nisko, čak i u poređenju sa drugim zemljama zapadnog Balkana. Posmatrano prema strukturi zaposlenosti, većina rasta zaposlenosti potiče iz poljoprivrede i sektora usluga, dok je zaposlenost u industriji u apsolutnom smislu smanjenja. Zabrinjava dugoročna nezaposlenost, koja iznosi 82%. Povećanjem cijena goriva došlo je do povećanja cijena transporta, što je uticalo na pojavu inflacije i indeksa potrošačkih cijena za 1,2%.

U 2017. su porasli prihodi zahvaljujući efektivnijoj naplati indirektnih poreza, dok je potrošnja smanjena, što je rezultat kontinuiranih vladinih ograničenja tekuće potrošnje. Bankarski sektor je i dalje likvidan i dobro kapitaliziran, a isto se očekuje i u 2018.

U julu 2018. godine registrovana nezaposlenih osoba u BiH iznosi 450.392. Ako uporedimo nezaposlenost u julu 2017. sa julom 2018. Imamo pad nezaposlenosti za 6.9 %, što u apsolutnom broju iznosi 35.917 lica.

Tabela 2: Registrovana nezaposlenost u BiH

	Juli July		
	2016	2017	2018
Registrirana nezaposlenost	520.065	486.309	450.392

https://www.ecfr.eu/publications/summary/put_za_povratak_odlazak_obrazovanih_ljudi_i_pr_osperitet_na_zapadnom_balkanu, 21.10.2018.

Izgled i rizici

Pretpostavlja se da će se ekonomski rast povećati na oko 4% do 2020. Glavni pokretač će, pored povećane potrošnje, biti povećanje direktnih stranih investicija.

3.3.Srbija

Zaposlenost u 2017. se povećala za oko 3 %, prvenstveno u uslugama i preradi. Ekonomski rast u 2017. je usporio i iznosio 1,9%, što je prvenstveno uzrokovano nepovoljnim vremenskim uslovima. U 2018. se očekuje rast od 3 %.

Izgledi i rizici

Predviđa se rast izvoza koji bi trebao iznositi 7%. Povećanje plata u javnom sektoru bi trebalo dovesti do povećanja potrošnje. Navedeno može imati negativne posljedice na deficit tekućeg računa (CAD) i ne zna se kako će se odraziti na uvoz.

Problem predstavlja veliki broj državnih preduzeća koja su neodrživa, zbog čega im Vlada daje finansijsku podršku, koja iznosi 1% BDP-a.

Povećanje CAD-a u 2017. ima uticaj na devizne rezerve, koje sada pokrivaju 135 % novčane mase, što predstavlja smanjenje u odnosu na 156 % u 2016.

Glavne prijetnje po fiskalnu stabilnost povećanje plata u javnom sektoru, predstavljaju značajne subvencije za preduzeća u državnom vlasništvu i kašnjenja na reformi sistema plata u javnom sektoru.

4. Indeks percepcije korupcije BiH

BiH se prema Indeksu percepcije korupcije Transparency International nalazi na 83. mjestu, od ukupno 176 zemalja, sa ocjenom 39 na skali od 0 do 100, a rezultati pokazuju da posljednjih godina nije zabilježen nikakav napredak. Poređenje rezultata u posljednjih pet godina, gdje se ocjene kreću od 42 za 2012. i 2013., do 38 za 2015. i 39 za 2016., pokazuje da BiH nije napravila nikakav napredak i da poziciju na listi CPI dijeli sa Albanijom. Hrvatska sa ocjenom 49 zauzima 55. mjesto, Crna Gora sa ocjenom 45 je na 64. Mjestu, Srbija je na 72. mjestu sa ocjenom 42. U tabeli ispod prikazam je indeks korupcije u BiH za 2016. godinu.

Tabela 3: Indeks percepcije korupcije, 2016.

Zemlja	CPI 2016	CPI 2015	Razlika u ocjeni	Pozicija 2016	Pozicija 2015	Razlika u poziciji
Hrvatska	49	51	-2	55	50	-5
Crna Gora	45	44	1	64	61	-3
Srbija	42	40	2	72	71	-1
Albanija	39	36	3	83	88	5
Bosna i Hercegovina	39	38	1	83	76	-7
Makedonija	37	42	-5	90	66	-24
Kosovo	36	33	3	95	103	8

Izvor: http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/LAB_03_2018_07_0_BS.pdf, 20.10.2018.

5. Migracije stanovništva

Jedan od ključnih problema zemalja Balkana je odljev radno sposobne radne snage. Emigracija ima snažan uticaj na demografiju, tržište rada i ekonomska kretanja u regiji. Između 1990. i 2015. iz zemalja Zapadnog Balkana je emigriralo preko 4,4 miliona ljudi. Proces odljeva kvalifikovane radne snage, sa jedne strane, ima dugoročno negativne posljedice za društvo u njenu ekonomiju, dok sa druge strane, emigracija doprinosi smanjenju nezaposlenosti kod kuće, što dovodi do povećanja dnevnica postojećih zaposlenih. Ne treba zanemariti značajne iznose doznaka koje šalje dijaspora. Na taj način se pokriva izražen deficit u spoljno trgovinskom poslovanju i ublažava socijalna situacija. Doznake koje emigrant šalju kući predstavljaju značajan izvor prihoda za primaoce. Veliku opasnost predstavlja starenje stanovništva, uzrokovano odljevom stanovnika u reproduktivnoj dobi i niskim natalitetom. To će dovesti do nedostatka kvalifikovane radne snage. Visoka nezaposlenost mladih može dovesti do nasilnih protesta i drugih vidova nereda. Sadašnja migraciona kretanja ukazuju da će Balkan ostati izvoznik sposobnih, obrazovanih ljudi. Ova pojava ima loše i dobre strane. Sa jedne strane, emigracija jača transfer znanja, povećava doznake i unaprjeđuje dostupnost naprednim tehnologijama, čime se jačaju stabilnost i poboljšavaju dugoročne razvojne mogućnosti u regionu. Sa druge strane, u matičnim zemljama se pogoršava struktura nezaposlenih, smanjuje ponuda kompetentne radne snage, povećava prosječna starosna dob, smanjuje natalitet. Na vrhuncu ovog procesa, sredinom sedamdesetih godina, oko 1,1 milion radnika, u najvećem broju starosti od 20 do 45 godina, otišlo je iz Jugoslavije [13]. Međutim, migracija ne rješava probleme vlade. Doznake iz inostranstva imaju malo efekta na ulaganja. Najveći dio tog novca se koristi za kupovinu roba za široku potrošnju. Rast oko 3,5% nije dovoljan. Ako zemlje zapadnog Balkana uspiju da ostvare prosječnu stopu rasta od oko 3 %, na šta ukazuju kratkoročne projekcije Svjetske banke, regionu bi trebalo šest decenija da ostvari ekonomski aspekt ove konvergencije [7]. Usljed sporog napretka, stanovnici regije gube nadu i imaju osjećaj da se ništa neće promijeniti. Zbog toga pokazuju spremnost da se iseljavaju u druge zemlje. Polovina anketiranog stanovništva BiH izrazilo je želju da idu na rad u inostranstvo. To predstavlja najveći procenat u Evropi [24]. Ankete u Hrvatskoj iz 2013. godine pokazuju da ekonomske teškoće i spora tranzicija nisu jedini uzrok odljeva stanovništva. Pored navedenih, najčešći pokretački motivi za iseljavanje su korupcija, primitivizam, vjerski šovinizam i nacionalizam [15].

Prema zvaničnoj statistici, Hrvatsku je 2016. godine napustilo 36.436 ljudi. Od 2013. godine, iselilo se 525 ljevakara starosti od 24 do 46 godina, a još 1.215 se sprema da ode. Uprkos očekivanjima da će priključenje EU motivisati ljude da ostaju i žive u Hrvatskoj, desilo se suprotno. Proces iseljavanja se ubrzao, kao što to pokazuje tabela ispod.

Tabela 4: Iseljavanje iz Hrvatske u period 2011. – 2016.

Izvor:

https://www.ecfr.eu/publications/summary/put_za_povratak_odlazak_obrazovanih_ljudi_i_pr_osperitet_na_zapadnom_balkanu, 20.10.2018.

Zabrinjava činjenica da ne postoje regionalne političke rasprave o migracijama. U određenoj mjeri, mediji i nevladine organizacije ukazuju pažnju na ovaj problem, ali ne na način da bi se u potpunosti razumjela sva složenost ovog problema. EU ima znatnu korist od ovog iseljavanja. Njemačke firme imaju rekordnih 780.000 otvorenih radnih mjesta, što predstavlja oko 13 % njihovog ukupnog kapaciteta. Ako se uzme u obzir trenutni privredni rast u Njemačkoj, to može dovesti i do još većeg iseljavanja [2]. Ustanovljeno je da imigranti doprinose od 0,5 do 1,3 % rasta BDP EU kad rade poslove na istom nivou vještina kao stanovnici koji su tamo rođeni, iz razloga što se doseljavaju u svom najproduktivnijem životnom dobu i mogu da rade maksimalan broj sati. Time se doprinosi povećanju budžetskih prihoda [16]. Mogućnost zapošljavanja u zemljama EU utiče na izbor zanimanja. Mladi češće biraju obrazovanje prema u skladu sa potrebama u zemlji odredišta nego u zemlji življenja. Potrebno je realno sagledati implikacije odljeva radne snage i kreirati politike za ublažavanje negativnih efekata. Previše uproštena rasprava o ovim pitanjima bacila bi u sjenu svako razmatranje potencijalne koristi koju iseljavanje može donijeti zapadnom Balkanu. Ne postoje pouzdane empirijske studije o efektima iseljavanja na ljudski kapital i privredni rast. Razlikuju se podaci dobijeni iz različitih izvora. U tom smislu, potrebno je uskladiti metodologije prikupljanja podataka i uspostaviti pouzdan sistem za njihovu razmjenu. Kako zemlje u regionu budu preduzimale dalje korake ka integraciji sa EU, zakoni o iseljavanju njihovih građana u države članice EU će vjerovatno dodatno liberalizovati. Migranti u svojim odredištima stiču vještine i znanja koja mogu ojačati industrije u zemljama porijekla ako se vrate kući. To se posebno moglo vidjeti u slučaju Indije, gdje su generacije uspješnih bivših gastarbajtera pomogle da se unaprijede softverske kompanije u toj zemlji, uz istovremenu promjenu pristupa školstvu i sektorskom obrazovanju. Zemlje zapadnog Balkana nemaju pristup najnaprednijim tehnologijama. U stvari, mnoge od njih u toj oblasti sasvim zaostaju. Vjerovatno će mnogi iseljenici kod kuće povećati

produktivnost zahvaljujući uvođenju postojećih tehnologija i vještina koje su stečene u inostranstvu - prije nego putem domaćeg razvoja novih tehnologija [5].

Na primjer, u Albaniji, veća je vjerovatnoća da će nove firme osnivati emigranti povratnici nego stanovnici koji nikad nisu napuštali zemlju [6].

Oko 50 % iseljenika koji su se vratili u Tursku sa rada u Njemačkoj osamdesetih godina, postali su preduzetnici i pokrenuli vlastite firme [3].

U 2015. godini, Srbija (sa 3,6 milijardi USD) i Bosna i Hercegovina (sa 2 milijarde USD) su bile među 10 zemalja primalaca najvećih iznosa doznaka. Procjenjuje se da u BiH doznake, uključujući penzije iz inostranstva, predstavljaju 11 procenata BDP-a. [8].

Treba imati u vidu da iseljenici šalju polovinu ukupnih doznaka neformalnim kanalima, tako da je stvarni iznos mnogo veći nego što je to prikazano u zvaničnoj statistici.

Na Kosovu, gotovo jednu trećinu BDP-a zemlje čine doznake što čini oko 615 miliona EUR godišnje tokom perioda 2012-2016. godine.

Zaključak

Zemlje zapadnog Balkana nalaze se u različitim fazama približavanja Evropskoj Uniji. Osim Srbije i Crne Gore, koje se nalaze u fazi kandidata za članstvo, ostale zemlje su u fazi potencijalnih kandidata. Analize pokazuju da su zemlje regiona u pogledu povoljnog poslovnog okruženja loše rangirane. Po lakoći poslovanja Bosna i Hercegovina je na 81. mjestu od 190 rangiranih država svijeta. Godišnja stopa rasta zaposlenosti na zapadnom Balkanu je pala sa 4,8 procenata u 2016. na 2,3 procenta u septembru 2017. Po stopi rasta od 3%, regionu bi trebalo šest decenija da ostvari ekonomski aspekt ove konvergenije. Zahvaljujući pozitivnoj ekonomskoj konjunkturi, rast BDP-a na zapadnom Balkanu je iznosio 3,1%., dok se 2017. smanjio na 2,4%. Ohrabruje povećanje broja zaposlenih u regiji. Preko 80% novih radnih mjesta je otvoreno u sektoru usluga, uz podršku rasta potrošnje. Jedan od ključnih problema zemalja Balkana je odljev radno sposobne radne snage, što ima snažan uticaj na demografiju, tržište rada i ekonomska kretanja u regiji. Ekonomske teškoće i spora tranzicija nisu jedini uzrok odliva stanovništva. Pored navedenih, najčešći pokretački motivi za iseljavanje su korupcija, primitivizam, vjerski šovinizam i nacionalizam. Visoka nezaposlenost mladih može dovesti do nasilnih protesta i drugih vidova nereda. Potrebno je realno sagledati implikacije odljeva radne snage i kreirati politike za ublažavanje negativnih efekata. Neophodno je donošenje propisa koji će biti efikasni, dostupni svima koji ih koriste i jednostavni za implementaciju. Kako bi se iseljenici ohrabрили da investiraju u zemlje porijekla, Zemljama zapadnog Balkana potrebne su podsticajne politike, kojima se povratnici podstiču da ulažu i da se reintegrišu u domaće tržište rada. Potrebno je stvarati fiskalni prostor za reforme i imati strateški pristup povećanju konkurentnosti. Treba raditi na razvoju kompetencija ljudskog kapitala i tržišnih institucije, čime bi se povećao potencijal za rast i razvoj.

Literatura

- [1] Centre for European Reform, decembar 2017, dostupno na: <http://www.cer.eu/insights/biggest-brexite-boon-germany-migration>(niže, Odendahl i Springford, "The biggest Brexit boon for Germany? Migration").
- [2] Christian Odendahl i John Springford, "The biggest Brexit boon for Germany? Migration", Centre for European Reform, decembar 2017, dostupno

- na: <http://www.cer.eu/insights/biggest-brexite-boon-germany-migration>(niže, Odendahl i Springford, "The biggest Brexit boon for Germany? Migration").
- [3] Christian Dustmann, Oliver Kirchkamp, "The optimal migration duration and activity choice after re-migration", *Journal of Development Economics*, 2002, tom 67, br. 2.
 - [4] Eurostat, Strukturalna anketa poslovanja u Srbiji 2009. do 2014.g., nacionalni organi i kalkulacije Svjetske banke.
 - [5] Landesmann i Mara, "Massive Migration and its Effect on Human Capital and Growth".
 - [6] Matloob Piracha i Florin Vadean, "Return Migration and Occupational Choice: Evidence from Albania", *World Development*, tom 38, br. 8, august 2010.
 - [7] Matteo Bonomi i Dušan Reljić, "The EU and the Western Balkans: So Near and Yet So Far Why the Region Needs Fast-Track Socio-Economic Convergence with the EU", *Stiftung Wissenschaft und Politik*, decembar 2017, dostupno na: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C53_rlc_Bonomi.pdf.
 - [8] Svjetska banka (2014). *Doing Business*. Izveštaju za 2013. godinu. www.doingbusiness.org/, 12.9.2018.
 - [9] Sanfey, P. i J. Milatovic (2018) Zapadni Balkan u tranziciji: dijagnosticiranje ograničenja na putu prema održivoj tržišnoj ekonomiji. EBRD. <http://www.ebrd.com/documents/eapa/westernbalkans-summit-2018-diagnostic-paper.pdf>. 10.9.2018.
 - [10] Svjetska Banka *Doing Business* databaza
 - [11] Svjetska banka, "Migration and Remittances Factbook 2016", dostupno na: <https://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>. 8.10.2018.
 - [12] Centralne banke i državni statističke agencije; procjene i projekcije Svjetske banke.
 - [13] "Yugoslavia: Guest Workers", *Nations Encyclopaedia*, decembar 1990, dostupno na: <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14823.html>, 10.10.2018.
 - [14] Vostroknutova, E; TV Nguyen. 2017. Zapadni Balkan – Pokretanje motora rasta i prosperiteta. Washington, D.C.: World Bank Group.
 - [15] Webportal Index, 09. 08. 2018, "Zašto ljudi bježe iz Hrvatske? Zbog vjerske zadrnosti, korupcije i uhljeba", dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/zasto-ljudi-bjeze-iz-hrvatske-zbog-vjerske-zadrnosti-korupcije-i-uhljeba/1018200.aspx>.
 - [16] Wharton School of the University of Pennsylvania, "What migration can (and can't) do for a country's GDP", 9 septembar 2017. <http://knowledge.wharton.upenn.edu/article/what-migration-can-and-cant-do-for-a-countrys-gdp/>.
 - [17] <http://documents.worldbank.org/curated/en/643211511855017188/Overview>. 21.10.2018.
 - [18] https://www.ecfr.eu/publications/summary/put_za_povratak_odlazak_obrazovanih_ljudi_i_prosperitet_na_zapadnom_balkanu, 21.10.2018.
 - [19] http://www.bhas.ba/saopštenja/2018/LAB_03_2018_07_0_BS.pdf, 20.10.2018.
 - [20] https://www.indexmundi.com/kosovo/demographics_profile.html, 16.10.2018.